

A tekintély

„A hagyomány, vallás és tekintély Rómától örökölt hármából a tekintély bizonyult a legstabilabb összetevőnek.”¹

„A tekintély [...] sugárzik.”²

Minél jobban, kiterjedtebben és mélyebben belakjuk gondolati és érzelmi világunkat, annál több megjegyezni, megnevezni és leírni való további, mert elkülönítésre érdemes jegyre vagy összetevőre lelünk. Kultúránk fejlődésébe, tudományaink s művészeteink feltáró összeteljesítményébe ágyazódik olyasmiknek is immár érzékelése, amik talán addig is jelen voltak, csak meglátásukra éppen érzékenységünk hiányzott. Személyes és társadalmi létünk adottságai ezek, amiket, mihelyst tudatosulnak, rögvest, úgymond, művelni is kezdünk.

A valóságos lét egyetlen, hatalmas egység és folyamat, állandósult mozgás. Az ember az, aki megismerése és felhasználása érdekében ebben részekre bont és nevesít. Nem a természetnek van katalógusa, hanem emberi nyelvünk választ szét és ír le ebből – azt és úgy, ahogy ezt gyakorlati hasznosítása leginkább megkívánja. Az ember adott térben és időben él, körülményeinek megfelelően tehát mást és másként hasznosít a természetből: nem feltétlenül ugyanazt és ugyanúgy, mint más terek és idők embere. És ugyanez az anyagi feltételezettségéből és a kulturális változatosságokból koronként és helyenként eltérően adódó sokaság jellemzi a személyes és társadalmi lét sokféleségét is. Ez utóbbiaknál azzal a többlettel, hogy nem fizikális elkülönítéssel ragadhatók meg, csupán egyfajta kontemplációval nevezhetők meg tárgyai. Meghatározásai ezért bizonytalanok, hiszen alapjuk nemigen lehet más, mint az átéltség közös élménye. Mégis valóságosak. Lételeméleti értelemben is léteznek, merthogy hatást gyakorolnak fennállásukkal.

Tekintély? Fogalmiságában eleve képes kifejezés, hiszen valójában nem valakinek vagy valaminek a tulajdonságáról van szó, hanem arról a jelentőségről, kulcsfonti szerepről, amit mi magunk tulajdonítunk neki. Talán amorfabb, erőszakosabb és beavatkozóbbr formában, de mégiscsak va-

lami olyasmi, amit modernnek nevezett mai irodalom- és művészettörténetek olykor megkísérelnek a saját területükön kánonként érvényesíteni.³ Életünk közös hite; a tanításukkal vagy teljesítményükkel azonosított valahai vagy jelenlegi embertársak; művek, amiket az általuk közvetített üzenettel azonosítunk; avagy példaadó tartalmukért felmutatott gyakorlatok – ezek azok, akik és amik közül egyeseket kiemelve mint tekintélyeket szoktunk tisztelni. Személyes életünkben szüleink, mestereink, becsült kollégáink, szakmánk nagyjai avatódnak tekintélyekké. A tekintély fő terepe azonban a társadalom, ahol is éppen a tekintélytisztelet az egyik alapvető integrációs erő, a mára kultuszában is individualitássá nőtt egyes ember közösséggé történő szerveződésének fontos tényezője. Merthogy a tekintély azzal, hogy a hozzáférhető és az ember szabad választásából adódóan tetszőlegesen vállalható minták és példák, bármiféle megtörtént vagy pusztán gondolatban lejátszódó tettek vagy események üzenetei közül az elsődlegesen elfogadandókat és követendőket kiválasztja, maga hoz létre olyan közösséget, amely képessé válik immár közösségi cselekvésre. Köszönhetően annak, hogy egymástól független egyedek merő számságából így a lét együttes gyakorlásához fontos vonatkozásokban közös alapokról valamelyest együtt gondolkodó társaság, pusztán mennyiségből minőség állott elő. Tehát míg személyes életünkben – és ez így van jól – személyes a tekintélyválasztás, annyiféle, ahányan (saját családi körünkben, éppen ránk példaként ható mestereinkre emlékezve) vagyunk, a szociális térben ennek már erőteljesen homogenizálttá, egységesítetté és ezzel egyirányúsítottá kell válnia, hogy egyáltalán létezésre alkalmassá egy szocietas tagjaiként lehessünk.

Nem sokat tudunk a társadalmi integráció lehetőségéről korai őseink által folytatott küzdelmekről. Csak olykor példaképpen rácsodálkozhatunk olyasmire, hogy nem sokkal azután, hogy az emberiség történetében az írás felbukkan, máris megjelenik valamiféle törvénykönyv, ami tizenhét-tizenhét századdal Krisztus előtt és után ezt a Hammurapinak tulajdonított művet nyelvi megfor-

¹ ARENDT, Hannah: *What was Authority? = Nomos. American Society for Political and Legal Philosophy, 1. »Authority«.* Ed. FRIEDRICH, Carl J., Cambridge, Harvard University Press, 1958, 81–112., 110.

² BALÁZS Ádám: *Tekintély, autoriter hatalom és zsarnokság = Élet és Irodalom, 2013, 3. sz., 8.*

³ Lásd SZEGEDY-MASZÁK Mihály: *A kánonok szerepe az összehasonlító kutatásokban = Irodalomtörténet, 1995, 1. sz., 5–36.*; KULCSÁR SZABÓ Ernő: *Kánon és befolyás (Az irodalmi autoritás kérdéséhez) = Alföld, 2019, 10. sz., 33–49.*; ANDRÁS Edit: *Hatalmi konstrukció: a kánon = Műértő, 2020, 2. sz., 7–8.*; kritikusan PAPP Endre: *A nemzeti irodalmi kánon szükségességéről = Hítel, 2013, 5. sz., 53–59.*

málásában és logikai szerkezetében úgyszólván Napóleonnak tökélye okán máig csodált kódexe mellé állítja.⁴ Miközben tudhatjuk, hogy maga a normaállítás és ezzel a jövő megtervezésének gondolata ősi fejlődésünkben már maga is fantasztikusan modern fejlődési pont, az emberiség előrehaladásában egyfajta beérkezés volt.⁵ Mert a mintaszerűsége, egy pusztán kötelezettségből fakadó eljárásra, az engedelmessegre szoktatás csakúgy, mint nyelvileg a „kell” vagy „tilos” elhangzásának pszichikai késztetést kiváltó mágikus fogalmisága feltehetően maga sem lehetett más, mint egy akár sok évezredes küzdelem civilizáló eredménye⁶ – együtt a szocializáció és az edukáció mindmennyi eszköze meghonosításának teljesítményével (amiket mai megszokottságaink már úgyszólván az emberléttel adott készségekként szoktak fogadni.)

Bármely korszakról tájékozódjunk is, közeli vagy távoli kultúrákról, egyértelműen kiderül, hogy rend nem tud felépülni az ennek vagy annak biztosított tekintély nélkül, és előfeltételként az engedelmeség szükséges szintjével együtt hatalom sem tud intézményesedni. A másik oldalról az is nyilvánvalóvá válik, hogy mihelyst egy rend felborul, a tekintélyvesztés lesz az első, ami a beálló következmények láncolatához majd következményül járul.

És mégis, láss csodát: bár aligha találkozhatunk kortársal, aki saját idejében tökéletesnek érezte volna a tekintély uralmát, s ne éppen elenyésztről vagy elvesztéséről panaszkodnék, mindazonáltal mégsem szokott elfogyni e különös entitás. Emberi történelmünkben sűrűn jelen vannak ugyan kataklizmák, és akár a még fennálló tekintélyt meg is rengetik, ám sem akkor, sem utóbb, amikor a helyzet rendeződik s beáll egy új egyensúly, éppen nem tekintélytől mentesen folytatja életét az emberiség. Sőt, ha egyáltalán, egyensúlyvesztéskor gyakran éppen a tekintélyek szaporodnak el – olykor napi változásban követhetetlenül, rángatva az életet, míg anarchikus kavargásuk valamelyest le nem csillapodik.⁷

Társadalomontológiailag szemlélve személyes és közösségi létezésünk egyetlen, gomolygó folyam. Ám annak

érdekében, hogy ezt egyáltalán elemezhesse, analitikus feltárásával a megismerő elme különféle vonatkozásokat emel ki, majd ezeket más (már kiemelt) vonatkozásokhoz viszonyítva mutatja be mindezek hallatlanul összetett összjátékát. Az, hogy a tekintély jelentőségét felismerjük, társul ilyen módon végtelenül sok mással, egyebek közt a hatalom, az engedelmeskedés, valamint a fegyelmezés önmagukban is bonyolult komplexumaival.

Tekintély? Mit mond vajon egy jogbölcseletről, akinek tárgya elsődlegesen a társadalmi integráció lehetőségeinek kutatása?

Nyelvünkben a XIII. századtól kezdve a „tekint” szó emlékezőként használatos, a „tekintetes” mint figyelemre méltó a XVI. századtól, maga a „tekintély” pedig 1829-től.⁸ Ennek társaságában szinonimaként olyan szavak vetődnek fel leginkább, mint „befolyás, erkölcsi súly, hatalom, köztiszteltet, közbecsülés”.⁹ A magyar nyelviségtől valamelyest eltérően alakult a nyugat-európai nagy nyelvek sora. Eleve a latin auctoritasból átvetten – amihez már nem járt olyan melléknevesítési lehetőség, mint saját nyelvünkben a „tekintélyes”, ami nálunk nemcsak használata gyakoriságát segítette elő, de jelentéstágulását is. Hiszen ez ma már akár mennyiségileg figyelemre méltót is jelent – az angol authority 1225-től használatos úgy, mint „megbízható információforrásként vagy nyilvánvalóságként elismert könyv vagy szövegrész”; 1340-től már úgy is, mint „rendelkezési, döntési, engedelmeskedést kikényszerítő hatalom vagy jog; erkölcsi, jogi vagy politikai fölény”;¹⁰ 1393-tól pedig végül akként, mint „mások véleménye befolyásolására irányuló hatalom”. Magyar szóhasználatunkban tehát a tekintély valamiféle kiemeltséget jelent, akár spontán alakuló állapotok eredményének ilyenféle egyszerű rögzítését, s nem oly hangsúlyosan jelenti annak intézményesültségét, amint azt nyelvileg az auctoritászarmazékok használata mutatja. Ennélfogva nyelvünkben a „tekintély” a végtelenségig változatos kölcsönös társadalmi viszonyokban állapít meg viszonylagos sűrűsödéseket, homogenizálódásokat és hierarchikus épületeket,

⁴ Vö. VARGA Csaba: *A kodifikáció mint társadalmi-történelmi jelenség*. Bp., Akadémiai, 2. kiad., [1979] 2002

⁵ Amit a zsidó eszkatologikus gondolkodásnak tud be OPPENHEIM, A. Leo: *Ancient Mesopotamia. Portrait of a Dead Civilization*. Rev. ed., Chicago, University of Chicago Press, [1964] 1977.

⁶ A fogalomvilágban a tárgyak úgynevezett lényegét kereső német metafizikával szemben a XIX–XX. század skandináv jogi realizmust megalapozó bölcseleti szavak és az azoknak megfelelő gyakorlatok érzelmi hatáskiváltásának egykori mágikus felkeltésében látták a társadalmi normatívítások megszületésének előfeltételét. Lásd FARALLI, Carla: *Diritto e magia: Saggiosu Axel Hägerström = Contributi al realismo giuridico*. Ed. PAITARO, Enrico, Milano, Giuffrè 1982, 1–166; BJARUP, Jes: *Skandinavischer Realismus: Hägerström, Lundstedt, Olivecrona*, Ross. Freiburg & München, Verlag Karl Alber, 1978, 196. [Alber Kellog Rechtsstheorie].

⁷ A francia forradalmi terror a klasszikus példa; mai példaképadás gyanánt. Az 1968-as diáklázadástól máig hatolóan gerjesztett amerikai következménylancolatot elemzi BORK, Robert H.: *Slouching towards Gomorrah. Modern Liberalism and American Decline*. New York, Regan Books (Harper Collins), 1997.

⁸ „Tekint” = *Etimológiai szótár. Magyar szavak és toldalékok eredete*. Főszerk. ZAICZ Gábor, Bp., Tinta, 2006; <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-etimologiai-szotar-F14D3/t-F4015/tekint-F40DA/>

⁹ PÓRA Ferenc: *A magyar rokonértelmű szók és szólások kézikönyve*. Bp., Athenaeum, 1906, II., 456., 594. tétel

¹⁰ „Authority” = *OED. Oxford English Dictionary* <https://www.oed.com/search/advanced/HistoricalThesaurus?text=TermText0=authority&dateOfUseFirstUse=false&page=1&sort=Option=DateOldFirst>>.

amelyek életérzések, hitek, valóságértelmezések és művészi kifejezések iránti ilyen vagy olyan vonzalmaktól társadalmi létünk vallási, politikai, gazdasági és egyéb alapjainak a mikénti biztosításáig ívelően valamiféle közösség érzetét keltik, ápolják és így vagy úgy ösztökélik. A tekintély magyar szava így bármiféle társadalmi integráció ily módon működő eszközét s egyben előfeltételét jelöli, amivel szemben az authority inkább azon fórum megjelölése, amely az ilyes kiemeltségből fakadó előnyöket gyakorolja.

Történelmi formálódásában „az emberi mivolt kezdetétől”¹¹ annak lényegi szükségéért¹² van a tekintély jelen, úgy, mint „az emberi lények között szervezett társadalmi élet funkcionálisan egyetemes összetevője”.¹³

Legősibb – a jogantropológiában törzsinek nevezett – időkben vagy állapotokban a tekintély a túlélésért folytatott küzdelemben azt illette, aki a közösségét egyfelől bölcsessége és átlátása, másfelől az általa élvezett tiszteletnek és a közösségi egyetértés biztosításában mutatkozó szervezőtehetségnek és erőnek köszönhetően a leginkább össze tudta fogni. Vagyis csaknem úgy, mint az állatvilágban. A törzsfőnök is addig gyakorolhatta ilyesféle viszonylagos s leginkább közvetítő természetű hatalmát, ameddig nem akadt kihívója, aki nála erősebbnek bizonyulván törzse rokonszenvét tőle átpártoltathatta.¹⁴ Nem véletlenül így anélkül adódhatott e látszólagos bizonytalanságban mégis viszonylagos és mindig időleges bizonyosság, hogy bármiféle intézmény, hivatalosság, formalizmus ezt támogatta volna. Társadalmi gyakoriságában a tekintély súlypontja azóta, persze, sokféle alakot öltött. Ám ami mindebben a leginkább érdekes, mindazonáltal mégis az, hogy számos területen a tekintélynek ma is ezen ősi példához hasonló logikával működő gyakorlatát éljük.¹⁵

Szintén élők ma is azok az ókorban kialakult tekintélyformák, amik egykor uralkodókat vagy az uralom mögött álló hiteket, világgépeket illettek. Egyfajta példálózással élve ilyen volt „a természet törvénye, az isteni parancsolatok, avagy a plátói eszmék vagy az ősi szokások csakúgy,

mint a múlt valamely nagy eseménye”. Sajátos, akár korokon átívelő és nemritkán a mánkban is változatlanul érvényes erősségüket az adta, hogy függetlenül bármiféle ad hominem közvetlenségű, tehát elvileg könnyedén cáfolható vagy vitatható megalapozástól, ezek mind „az emberi cselekvés körén kívül eső valamitől származtattak”¹⁶.

A tekintély jelenléte gyakorlatilag az emberi viszonyok, kapcsolatok és kapcsolódások úgyszólván teljes terjedelmét átfogja. Kimerítő tipizálásuk úgyszólván lehetetlen. Csaknem véletlenszerű, példálózó osztályozásuk szerint lehetnek isteni és emberi körben élők, illetőleg tudáson nyugvók, családi körben érvényesülők, operatívak és politikaiak,¹⁷ amint úgyszintén lehetnek személyes, hivatali vagy funkcionális, politikai vagy pedagógiai összefüggésben érvényesek egyaránt.¹⁸

És mi mindennek a mögöttese? Nyilvánvaló, hogy a tekintély kiváltság, és mögötte a tekintély hordozójának valamiféle személyi vagy intézményi kiváltsága áll. Szerencsés az a megfogalmazás, amely e kiváltságot valamiféle értéktöbbletben látja – olyanban, amelynek forrása lehet szellemi vagy erkölcsi fölény, illetékesség, elismerés, gazdagság, bizalom, helytállás egyaránt.¹⁹ Számos egyede okán a társadalom mindig változatos, ilyesféle többletek ezért bizonytalansággal csak meglehetősen szórtságban lehetnek jelen. Ám pontosan az, amit a fentiek szerint mindközönösen tekintélynek nevezünk, látja el azt a funkciót, hogy e többletet megláttassa, kiemelve és a társadalom mindennapjaiban megfelelően érvényesíttesse. Egy meghatározás, bár bántóan száraznak és redukálnak tetszik, némiképpen ökonomista módon, de pontosan ragadja meg a lényegét. E szerint „a tekintély az egyének összehangolásának olyan módja, amelyben mindenkit egyformán tisztelettel kezelnek, de nem kívánják meg mindegyiküktől sem a társadalmi élet minden egyes területéről megszerzendő lehetetlenül hatalmas tudást, sem a polgári erénygyakorlás észszerűtlenül magas fokát. Vagyis a tekintély az olyan társadalmakban történő összeegyeztetés alkalmas módja, ahol a társadalmat illető tudás szakosí-

¹¹ MALINOWSKY, Bronislaw: *Freedom and Civilization*. New York, Roy Publishers, 1944 [Civil Rights and Social Justice / Legal Classics Library], 187–188.

¹² RIGA, Peter J.: *Authority in Morality = American Journal of Jurisprudence*, 1996, 41., 307–314.

¹³ HOEBEL, E. Adamson: *Authority in Primitive Societies = Nomos. American Society for Political and Legal Philosophy*, 1. »Authority«. Ed. FRIEDRICH, Carl J., Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1958, 222–234., 222.

¹⁴ Klasszikusan HOEBEL: *i. m.* (1958), 227., 232. Lásd VARGA Csaba: *Jogi hagyományok? Jogcsaládok és jogi kultúrák nyomában = Jogtudományi Közlemény*, 2005, 2. sz., 51–59.

¹⁵ Joggal állapíthatta meg Kiss Gábor: „A szakértő tekintélye nem öröklött és nem a rang járuléka, hanem állandó harc a döntés jogáért.” KISS Gábor: *A tekintély ellen = Új Látóhatár*, 1969, 6. sz., 505–512.,

507. Egy másik szerző pedig a cigányok vezetésére való alkalmasság kapcsán azt rögzítette: „Az aura adottság, a tekintélyt pedig ki kell vívni! Ez nem adható, nem vehető, nem áru. Bizalom, méghozzá kölcsönös bizalom a próbaköve.” FARKAS Kálmán: *Aura és tekintély* [1998] = Uő: *Fekete nap. Publicisztikák*. Sóstófürdő, Szolnok, Oktatási és Továbbképzési Központ Alapítvány, 2000, 71–73., 72.

¹⁶ ARENDT: *i. m.* (1958), 82.

¹⁷ DE GEORGE, Richard T.: *Anarchism and Authority = Nomos I. i. m.* (1958), 91–110., 99–102. Továbbgondolva lásd Uő: *The Function and Limits of Epistemic Authority = The Southern Journal of Philosophy*, 1970, VIII., 2–3, pp., 199–204.

¹⁸ „Tekintély” = *Magyar Katolikus Lexikon*
<http://lexikon.katolikus.hu/T/tekintely.html>

¹⁹ Uo.

tott, az érdekek eltérők, miközben a közös fellépés szükségé viszonylag nagy.”²⁰

Akár arról legyen szó, hogy szülőként gyermekeinkre a külső hatásoktól függően eltérő súlyú, de minden esetben példaadó hatást kell tudnunk gyakorolni, akár arról, hogy az értékelés és mintaadás folyamatában egy adott művészi megnyilatkozást, avagy alkotót, alkotói közösséget vagy iskolát emelünk ki a kérdéses hely és idő művészeti megnyilatkozásai/megnyilatkozói közül, akár arról, hogy világszemléletünk és szocialitásunk alakulásában általában (és szerencsénkre) többnyire nem nullpontról, mint egy tabula rasa ürességből indulunk, hanem a környezetünkben már elfogadott és a maga természetszerűségében bennünk is megszokottá váltan szocializálódott hitvilágból, morális igényességből és lelkiismereti kultúrából – óhatatlanul érzékeljük, hogy a tekintély nem egyszerűen választékot kínál mindenféle hozzáférhetőnek az összevissza tömkelegéből, hanem készlet is annak választására, ami tekintélytől övezett, vagyis hogy (amint ezt tudományos definíció mondja az antropológiában) „mások magatartása irányításának a kifejezett lehetőségét foglalja magában”²¹

Ez esetben viszont mi különbözteti meg a tekintélyt bármiféle hasonló jelenségtől, amiket a társadalmi folyamatok egyben tartásának és irányításának készlettárából még szintén kielemezhetünk?

Az első talán, amire mindannyian nyilvánvalóan gondolhatunk, bizonyára a hatalom. Ráadásul a hatalomba a tekintély – ez az első és történelmileg igazolt, zavarba ejtő tétel – gyakran és könnyedén átfordítható és viszont.²² Mégsem azonosak. Emberi értelmünk pontosan azért foglalta eltérő terminusokba e két jelenséget, mert a társadalmi folyamatok mozgatórugóinak és váltóállításainak feltárában éppen elválasztó jegyeikre kívánt hangsúlyt helyezni. Ilyen mindenekelőtt az, hogy mivel, [a] hatalom kívülről szól, ám a tekintély mindig belülről, voltaképpen nem lehet más, [a] hatalom [...] csak helyettesítő eszköz. Az igazi tényező a tekintély.”²³ Tehát határozottan kimutatható kölcsönkapcsolat a kettő között, legalábbis a tekintélynek a makroszociális szerveződés, azaz a politikum szférájában munkáló változata esetén. Összefüggésüket gyönyörűen jellemezte másfél évszázada egy tudós felvidéki plébános, éppen a politikai hatalomgyakorlás leglátványosabb eszközéről, a törvénykibocsátásról szólván: „A tör-

vények magokban véve holtak s csak tekintély adja meg ama szellemi hatalmat, csak kölcsönzött ama parancsoló erő, melynél fogva az egyedek s a társadalom ösvényét szabályozzák; ama tekintély minőségétől függ a törvények által eszközendő eredmény.”²⁴ És éppen elemzésünk nézőpontjából szerencsés a törvényre mint (jobb esetben, persze) tekintély-megnyilatkozásra történő hivatkozás. Merthogy a törvény, vagyis az államhatalomnak saját kényszer gyakorló mechanizmussal fedezett formális normatívuma minden címzettre nézve és minden szabályozott helyzetben kötelező, ezzel szemben viszont a tekintély nem kötelezősége, hanem (a már említett értéktöbbletre figyelemmel) meggondolandóságot, számbaveendőséget sugall csupán, és azt is annak, aki egyáltalán ügyel rá.

Mert a tekintély nem valamiféle merő muszáj. Nem is parancs. Következésképpen nem is egy kivédhetetlen előírtság erejével lép fel, hanem – mint már hangsúlyoztuk – a társadalmi heterogenitás teljességében, a végtelen sokféleség kuszaságának és véletlenszerűségeinek a piacán kínál egyfajta rangsorolást és rendezést. És kinek? Persze csakis annak, aki egyáltalán hajlandó hallgatni a szavára. Ezért adódik valamelyes analógia az orvostól vagy a mestertől kapható tanácshoz. Hiszen az nem külső kényszerként, nem erőszakkal telepszik rád, csak alternatívát javall: ha tényleg azt akarod, amiért őt voltaképpen fellekerested, akkor azt cselekedd, amit mond...²⁵ Hannah Arendt, aki a náci bűnök értelmezhetőségét kutatva egyszer s mindenkorra a társadalom természetének megfejtésével szintén vívódott, szerencsénkre megszólalt a tekintélytémának szentelt harvardi fórumon, ahol meggyőző kulcsot adott a szétválasztáshoz. „Mivel a tekintély mindig engedelmisséget követel – fejtette ki –, rendszerint összetévesztik a hatalommal vagy az erőszak valamilyen formájával. A tekintély azonban eleve kizárja a külső kényszer alkalmazását. Ahol ez történik, ott maga a tekintély semmisül meg. A tekintély ugyanakkor a meggyőzéssel is összeegyeztethetetlen, hiszen az az érvelések sorozatán keresztül egyenlőséget feltételez a felek közt. Márpedig ahol érvek hangzanak el, ott a tekintély elbizonytalanodik. Az egyik oldalon a meggyőzés egalitárius rendje, a másikon és vele szemben pedig a mindig hierarchikus tekintélyelvű rend áll.”²⁶

A fogalmi pozicionáltatás úgyszólván végtelen lehetőséget kínál. A politikatudományi gondolkodás klasszikus

²⁰ CONNOLLY, William E.: *Modern Authority and Ambiguity = Nomos 1. i. m.* (1958), 9–27., 19.

²¹ HOEBEL: *i. m.* (1958), 222.

²² SENNETT, Richard: *Authority*. New York, Knopf, 1983, 206.

²³ BERGGRAV, Eivind: *Authority = Uő: Man and State*. Philadelphia, Muhlenberg Press, 1951, 97–113., 102., 97.

²⁴ FERENCZY György: *Tekintély és törvény = Magyar Sion*, 1874, 12, 891–906., 893. Ferenczy munkásságára lásd TÁTYI Tibor: *160 évvel ezelőtt született Ferenczy György, ipolyszalkai esperesplébános* (2012) = *TÁTYI Tibor írásai* <http://tatyitibor.blogspot.com/2012/05/160-evvel-ezelott-szuletett-ferenczy.html>

²⁵ DE GEORGE: *i. m.* (1958), 104–107.

²⁶ ARENDT: *i. m.* (1958), 82. (Az idézet MÓDOS Magdolna fordítása.)

doyenje mintha a kialakult tekintélyben megtestesülő és e nem csekély mértékben spontán és formátlan kialakultság történelmi tényében önmagát hitelesítő értékközösség egyszerre stabilizáló és a társadalmi szereplőket integráló szerepét érzékelné, amikor úgy véli, hogy „a tekintély sem nem hatalom, sem nem legitimitás, hanem olyasféle sajátos valami, amin keresztül legitimitást nyerhet a hatalom”.²⁷ Azaz mindhárom jelenség valamiféle közös, általánosabb jelenség és egyben lényegspecifikus vonatkozása – egy olyan komplexumban, amelyben több lehetőség egyikeként ezek egymással szemben is állhatnak, de jobb esetben harmóniában kiegészíthetik, erősíthetik is egymást.

A tekintély fogalmi elhatárolása ügyében felvetődik a tiszteletreméltóság kérdése úgyszintén. Habár közel állónak tetszik e két kategória, azonosak mégsem lehetnek, mert a hatalom fogalmi közelségében úgymond: „A tekintély valamiféle hatalmi, döntési helyzetet is jelent.”²⁸ A rokonítható jelenségek elhatárolásán túl éles elkülönítés lehetősége a tekintély ellenfogalmával adódik. Ez nem más, mint a szabadság, magában foglalva a demokrácia elvét is. Elvileg nemcsak szemben állnak egymással, de képesek akár egymás kioltására is. Mindazonáltal – mondja a téma szakértője – együtt léteznek: egyetlen térben érvényesülnek, igényeik szerint egyszerre. Tehát egyszer mind kölcsönhatásban állnak egymással. Olyanban, amely képes egymás gazdagítására.²⁹ És mi táplálja egyiket is, másikat is egyformán? Az irodalom további elkülönítéssel válaszol erre, például az értelem tekintélyének és a tekintély értelmének úgyszólván paradox szembeállításával.³⁰ Régi vitákat elevenít ezzel fel, amelyből már Pascal levonta a lapidáris egyszerűségű ősi bölcsességet, miszerint: „Mások a tekintély és mások az ész jogai.”³¹ Ehhez adta hozzá a magáét már a korai felvilágosultság azzal, hogy: „Az ítéletet az értelemnek s nem a tekintélynek kellene meghatároznia.”³²

Minél inkább közeledünk azonban a lehetetlenségekkel is szembeszegülő, létünk eredendő adottságait újraírni megkísérlő mánkhoz, annál gyakrabban találkozhatunk törekvésekkel, amelyek már-már a társadalmiság eddig is-

mert alapszövetét kezdik meg felbontani. Nem véletlen hát, ha olykor helyzetekkel találkozunk, amelyekben bölcsesség, felvilágosultság és tudomány sem képes már másra, mint csak fedezetlen szavak produkálására. A Nyugat (remélhetőleg csupán átmeneti) jelenének körképe például nem sugall mást, mint hogy a szabadság, a demokrácia és az emberjogok kultusza s teljességigényük tobzódása olyan irracionális, érzelmileg fűtött, önnön társadalombomlasztó veszélyességét félelem nélkül fokozó, anarchiavágygal határos s mindent elöntő tekintélyrombolásba csapott át, amelyben még az ősi idők óta folyvást hangoztatott értékek is rég önmaguk tagadásává torzulnak, és fejleményeik immáron úgyszólván az emberlét számunkra ismert alapjait fenyegetik.

A tekintély létrejöttében és működési logikájában ugyanakkor benne rejlik, hogy annál erősebb lehet, minél inkább – mint már idéztük³³ – „az emberi cselekvés körén kívül eső valamitől származtatott”. Nem más logika működik itt, mint bármi másnál, ami emberi teremtmény. Adott az ember, aki esendő. Képességei külön-külön s összességként is nagyszerűek, hiszen világot, második természetet építettek, ám önnön esendőségén nem változtathattak. Ősiségünkben kendőzetlenül nyilvánulhatott ez meg, de azóta sem lett más a helyzet. Merthogy az ember, mivel létében, sorsában nem lehet más, csak bizonytalan, ad ugyan választ, de ha lehetséges, úgy ezt önmagán kívülre helyezi – tárgyasítja, intézménybe helyezi, intézményesíti –, hogy, úgymond, ő csak következtetést vonjon le valami rajta kívül fennállóból. Persze tudja és tudjuk, hogy ő generálta ezt ugyan, de személyesen immáron ez már nem az övé, így hát nem is ő rendelkezik vele, hanem az emberiség. Az tehát, ami valaha belső volt, számára külsővé változott. És e külsővel most már mint környezetével, úgyszólván mint a külvilág részével számol, noha esetleg legszemélyesebb hite, avagy az emberek közt megállapítandó rend intézményesített formája ennek a tartalma. Nem véletlen hát, ha már az eredeteki visszanyúló forrásainkban is a tekintély teologizált, azaz teremtményeként a Teremtőig visszavezetett volt³⁴ – oly mértékig,

²⁷ FRIEDRICH, Carl Joachim: *Loyalty and Authority = Confluence*, 1954, 3., 307–316., 309.

²⁸ KARSAI Ferenc: *Gondolatok a professzori tekintély alakulásáról – Hutyától napjainkig = Magyar Állatorvosok Lapja*, 1998, 9. sz., 561–566., 564.

²⁹ SIMON, Yves R.: *Tekintély és társadalom. Az autoritás fogalma*. Ford. KOVÁCS Benedek, Bp., Szent István Társulat, 2004, 213.

³⁰ L'HEUREUX-DUBÉ, Claire: *By Reason of Authority or by Authority of Reason = University of British Columbia Law Review*, 1993, 1., 1–18.

³¹ PASCAL, Blaise: *A tekintély a filozófiában = Uő: Gondolatok*. Ford. NAGY József, Bp., Franklin, 1912, 11–17., 12.

³² BENTHAM, Jeremy: *Handbook of Political Fallacies (The Book of Fallacies, 1824)*. Rev. ed. LARRABEE, Harold A., Baltimore, Johns Hopkins Press, 1952, 17–42., 25. (3. jegyzet). Ám azzal, hogy e kö-

vetkeztetésre Gloucester püspöke, William Warburton (1698–1779) jutott, Bentham csipős megjegyzése szerint maga állított önmagát megtagadó paradoxont, amennyiben saját tekintélyével állított szembe tekintélyt. WARBURTON, William: *The Divine Legation of Moses. Demonstrated on the Principles of a Religious Deist I–II*. London, 1737–1741; Uő: *The Alliance between Church and State: or, the Necessity and Equity of an Established Religion and a Test-law Demonstrated, From the Essence and End of Civil Society, upon the Fundamental Principles of the Law of Nature and Nations*. London, printed for Fletcher Gyles, over against Grays-Inn in Holborn, 1736

³³ Lásd 13. jegyzet.

³⁴ HORVÁTH Sándor: *Emberi és isteni tekintély = Bölcséleti Közlemények*, 1942, 8. sz., 19–48.

hogy úgyszólván a mai kortársakig érő elődeink ebből vezették le (vagy legalábbis erősítették meg) évezredekken keresztül magát a világi tekintélyt s annak legnyersebb formájaként a hatalmi tekintélyt.³⁵

Márpedig azzal, hogy egyszerű emberi választás és döntés terméke helyett – és ez az intézményiesítés lényege – a bár ember alkotta, de immár környezetünk természetesnek tetsző részét képező úgynevezett második természetbe viszünk át valami általunk létrehozottat, komoly legitimációs alapot biztosítunk neki. S mintha még ezt is hozzátennénk: „Nem én csináltam, csak úgy rátaláltam, mint te is.” Ezáltal kimondhatóvá válik például, hogy: „A tekintély minden politika feletti forrása – a valóság, az erkölcsiség, a tudomány, a jog – jellegében nem politikai”,³⁶ amiként kultúrtörténeti következtetésként szintén joggal levonható, hogy alapformáiban a tekintély egy-egy közös kultúrának nemcsak a szerves és harmonikus része, hanem egyszersmind a legsajátabb szülőjé is.³⁷

Habár a tekintély auctoritas-gyökerű kifejezése maga a jelenség érzékelését, használatát is az angol és a latinikus nyelvű kultúrákban erősen jogi és hatalmpolitikai dimenziók, valamint egy fórumrendszerű eljárási megközelítés felé terelte, érdekes és tanulságos mindazonáltal a tekintély jogi megjelenése és megjelenítése, némely analóg vonásának áttekintése.

Az első talán a piramidális szerkezetiség. Annak történelmi tanulságát tükrözi ez, hogy rendező hatásában a tekintély ott tud leginkább erősnek bizonyulni, ahol maga a társadalom alapvető szerveződése tükrözi a tekintély jelenlétét és igényét. Irodalmias megfogalmazásban ez olyan, mint a piramis, amelyben „a csúcson összpontosuló erő fokozatosan szivárog lefelé, egyre szélesebb hatalmi rétegekbe: minden egyes réteg a felsőbb, szűkebb rétegben észleli a tekintélyt, amelyet a piramis csúcса sugároz”.³⁸ Márpedig az európai kontinens jogásza tudja, hogy e modell klasszikusan a joglépcső elméletére rimel, vagyis alpmintaként a jog felépüléséről és működéséről vallott saját képzetünkre, amely – mint kimutatták egyébként: a teremtő istenségből kiinduló teológiai képlet sze-

rint – egy feltételezett alpnormából mint végső normatív forrásból vezeti le az érvényességátadás teljes folyamatát.³⁹

Szintén jogi mintázottságúnak tetszik az időtől megszenteltség. „A tekintélyt az idő adja; tekintélyes – úgy mond –, mert tradicionális, kiállta az idők próbáját.”⁴⁰ Ez az, ami intézményesült formát öltött egyebek közt végig a középkori jogfejlődésben. Ott akkor még nem volt megbízhatóan kiépített jogforrási rendszer, s versengő hivatkozások esetén az igazi jognak a „rég, jó jog” bizonyult: ez volt az, ami folyamatos használatában sikerrel igazolta önmagát.⁴¹

Ellentétes oldalról megközelítve, amennyiben a társadalmi gyakorlatban bebizonyosodott tartósságot a tekintély érvénye, a tekintélytől támasztott társadalmi egyensúly valós integrációs ereje egyik előfeltételének tekintjük, riasztó ellenpéldát idézve máris elérkezhetünk az 1968-as diáklázadástól elindított amerikai-európai, mánkban még tovább zajló tekintélyroppanás láncreakció-szerűen még holnapjainkban is feltehetően tovább ható következményeinek meglátásához. Aminek az igazsága röviden és nyersen nem több, de nem is kevesebb, mint hogy a társadalom egészét egybefogó közös normatívum – hit vagy bármilyen egyéb formában a létközösségéhez történő ragaszkodás – háttértámasza nélkül jog tartósan még nem állott fenn sem a régmúltban, sem a jelenben. S annak önpusztító botrányát, hogy az utolsó bárminemű ilyen támaszt, a végső soron még mindig felhívható közös tekintélyt engedte hivatalosan is kirúgatni maga alól, máig érvényesen az amerikai Legfelsőbb Bíróság joggyakorlata idézte elő, és ez lett azóta az Amerikai Egyesült Államok billegő jogának jelene.⁴² Pedig ha avítnak tetsző nyelvi megformálásban is, eleink már világosan látták, hogy a jog csak valami egyébként már meglévőnek tud külön hangsúlyt adni, azt saját eszköztöbblettel, intézményi háttérrel megerősíteni.⁴³ Avagy, mint Eötvös József írta: „A végtelen hatalom, melylyel az államot fölruházták, mindenütt elég, hol nagy erőfeszítésre egy pontban van szükség; de sehol sem az, a hol sokszerű tevékenység kellene.”⁴⁴ Mert a tár-

³⁵ Például a XIX. század végi, győri szemináriumi igazgató szép kifejezésével élve: „az állami tekintély [...] a természet urának a világ kormányzó hatalmában való részesítés, s azért akarata az erkölcsi világ-rész örök törvényén alapszik.” SURÁNYI János: *Az állami tekintély erkölcsi alapja = Bölcséleti Folyóirat*, 1895, X. sz., 337–355., 344.

³⁶ BERGGRAV: *i. m.* (1951), 108.

³⁷ WOLPIUK, Waldemar Jan: *Culture and Authority = Krytyka Prawa. Niezależne Studia nad Prawem* [Varsó], 2019, 1., 335–360.

³⁸ BALÁZS: *i. m.* (2013), 8.

³⁹ KRAWIETZ, Werner: *A jog lépcsős felépítésének tana – a politikai teológia szekularizációja?* [Ford. nélkül] = *Jogtudományi Közöny*, 1988, 5. sz., 284–289.; VARGA Csaba: *A bécsi iskola = Jobbölcsélet. XIX–XX. század. Előadások*. Szerk. VARGA Csaba, Bp., Szent István Társulat, 1999, 60–68.

⁴⁰ GOMBÁR Csaba: *Kozárdi meanderezés 2. (Kacsaringók a tekintély fogalma körül) = Kritika*, 2009, 6. sz., 6–9., 6.

⁴¹ KERN, Fritz: *Kingship and Law in the Middle Ages I–II*. Oxford, Blackwell, 1939; LIEBECHT, Johannes: *Fritz Kern und das gute alte Recht. Geistesgeschichte als neuer Zugang für die Mediävistik*. Frankfurt am Main, Klostermann, 2016

⁴² BORK: *i. m.* (1997), valamint nyomában VARGA Csaba: *Önmagát felemelő ember? Korunk racionalizmusának dilemmái = Sodródó emberiség. Tanulmányok Várkonyi Nándor: Az ötödik ember című művéről*. Szerk. MEZEY Katalin, Bp., Széphalom Könyvműhely, 2000, 61–93.

⁴³ Vö. VARGA Csaba: *Makroszociológiai jogelméletek: a jogász világtéptől a jog társadalomelmélete felé = Szociológia*, 1983, 1–2. sz., 53–78.

⁴⁴ EÖTVÖS József: *A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalmra I–II*. Pest, Emich 1854, II., 35.

Claude Mellan,
*Allegória a jó
 kormányzásról*
Franciaországban,
 1685,
 Metropolitan
 Múzeum,
 New York
 © Wikimedia
 Commons

sadalmat nem valaminő demiurgosz tartja fenn, hanem sokak együttműködése s az együttműködés során kifejlesztett közös hangolású értékek és készségek. Így hát, ha paradoxonnak szánta is aforisztikus megfogalmazását a valaha divatos katolikus szerző: „Egy erkölcsös nemzet tovább állana fenn törvények nélkül, mint egy erkölcstelen a legtökéletesebb törvényekkel”⁴⁵ – ma már egyre többen és egyre szélesebb körben érezhetjük, hogy igaza volt.

Függetlenül attól, hogy civilizációnk megroppanásában ma miként tobzódunk váratlan fordulatokban, a normafetiszizálást s mögötte a racionalitásba vetett hit már-már

irracionális végletességét változatlanul az Egyesült Államok diktálja.⁴⁶ Furcsa hát tudomásul vennünk, hogy mindennek ősi gyökérzete és az abból fakadó hagyomány mennyire más volt. A szabályok tökéletes rendszereként ismert római jog gyakorlati életében „fontosabb jogforrás volt a jogász tekintélye, semmint a döntés indoka vagy alapja”, és átlengte ugyanez a bölcsesség a korai kánonjogot is: „ha óvatos a bíró – mondá a korabeli mondás –, nem indokol”.⁴⁷ Pontosan ebben a hagyományban érlelődött az európai s benne az angol jogfejlődés, amivel szűkebb kontinensünk joggyakorlata is csak viszonylag későn,

⁴⁵ LEROY Lajos: *A történelem katolikus bölcsészete vagy A nemzetek Krisztusért és egyházért*. Ford. a Pesti Növendékpapság Magyar Egyházirodalmi Iskolája, Pest, Hunyadi, 1872–1873, 899.

⁴⁶ Vö. VARGA Csaba: *Joguralom? Jogmánia? Ésszerűség és anarchia háttérmezgyéjén Amerikában = Valóság*, 2002, 9. sz., 1–10.

⁴⁷ „Stat pro ratione auctoritas” – állt a döntésen, a kánonjogi bölcsesség szerint pedig „si cautus sit iudex, nullam causam exprimet”. GODDING, Philippe: *Jurisprudence et motivation des sentences, du Moyen Âge à la fin du 18e siècle* = *La motivation des décisions de justice*. Ed. PERELMAN, Chaïm et FORIERS, Paul, Bruxelles, Établissements Émile Bruylant, 1978, 37–67., 48.

a nagy kodifikációk utórendületében szakított.⁴⁸ Amely hagyomány és joggyakorlat sokáig megélt a középkori tekintélyekből (a *Bibliából* és az egyházatyákból, Arisztotelészből, valamint Jusztiniánuszból), angol változatában pedig öt (XII–XVIII. századi) klasszikus könyvből,⁴⁹ amihez csak a legújabb időkben, a globalizálódás korában kezdtek még hozzácsatolni nem kötelező, de „meggyőző tekintélyeket”.⁵⁰

Az ősi kezdetektől tehát úgyszólván máig tekintély szőtte át a jogot, s csaknem ugyanez a tekintély volt az, amely a tartalmát is közvetítette. Mert az élő eljárásban „a szónokok a hagyomány tekintélyére és az ősi jogalkotók eszményi szándékaira hivatkoztak bírósági beszédekben. A törvények lényegi mondanivalójára hivatkozás csupán a számos retorikai eszköz egyikét képezte.” Ami azt jelenti, hogy jelen volt hát persze a jog is, de leginkább a tekintélytől sugallt megoldás köntösében. „Vagyis olybá tetszik, mintha az ilyesféle esetekben a jog és mindenki, aki a nevében eljár, a személyében ismert jogalkotó fölött vagy tevékenységén túl álló valami vagy valaki transzcendensnek a szankcióját és autoritását kereste volna”, amikor is „egy magasabb rend érzéke adja a jogi iránti elköteleződés alapját: Isten szavai vagy a védikus elvek értelmezése, az öröktől való szokás visszaidézése, egy hősi őshagyatéka, vagy egyszerűen az élet és a szabadság biztosítása.”⁵¹

A racionalizmusok modernitásában persze már régóta megszokottá lett a tekintély gúnyolása. A rengeteg tekintetben építő szándékú Bentham például kinevettette: „eltérő korábbi idők gyakorlata vagy mások véleménye” rejlik ezekben csupán, visszaélésekkel tele, amikben egykor a jogászok s az egyháziak vezettek – vélte.⁵² E fölényeskedéssel szemben kiegyensúlyozottabb, sőt egyenesen védhető értékelést takar az a mai helyzetkép, amely szerint – jobbra – „a hagyományokra és a bürokratikus ranglétrára épített tekintélyt a funkcionális tekintély helyettesíti”.⁵³ Aminek a fényében egyetérthetünk azzal is, hogy: „A cél a racionális folyamatok maximálása és a tekintéllyel történő élés minimálisra szorítása. A közelítés mindehhez azonban a legkevésbé tisztán racionális folya-

mat. Amennyiben tehát hivatali viseletek, zászlók és jelvények a tekintéllyel élést hatékonyabbá tehetik, úgy e gyakorlatot támogatnunk kell.”⁵⁴

Összefoglalásul s zárásként még ide kívánczok néhány gondolat.

Mert fogalomelmzésekből, tudományos feldolgozásokból valóban úgy tűnik, hogy a tekintély a társadalmi mozgások és rendeződések nemcsak úgyszólván mindennütt jelen lévő és tömegméretekben meghatározó jegye, a társadalmi integráció szolgálatában álló legalapvetőbb eszközök egyike, de megrendülése egyszersmind társadalmi zavaroknak, esetenként kataklizmáknak is a szeizmográf jellegű jelzője.

Szakmai életemben s különösen nemzetközi tanulmányútjaimon fél évszázadnál több időn át nemcsak az rendített meg, hogy egymásra torlódoan mennyi aggasztó, külön magyarázat nélkül egyaránt ijesztőnek tetsző jellel találkoztam, de az is, hogy ezeknek mennyire nem tulajdonítottak jelentőséget nálam idősebb és még inkább világlátott, nemzeti és morális ügyekben egyébként érzékeny társak sem.

Hadd idézzek fel⁵⁵ csupán néhány elgondolkodtató benyomást ezekből az időkben. Ilyen volt az 1960-as évek végén ürességtől kongó templomokkal találkoznom vásárnap délelőtt, Párizsban. Ilyen volt az 1970-es évek közepén részt vennem a román stílus építészeti csodája, a lundi katedrális nagyheti szertartásán, egy idős hölgyön s rajtam kívül egyedül a homoszexuális híru püspöknövel. Kevéssel utána ismét Lundban, majd Koppenhágában megízlelni a női karrierpályáknak egyszerre felgyorsítására s úgyszólván kizárólagosítására használt harcoss feminizmust. Egy évtizeddel később Canberrában a társadalomnak szorosabb érzelmi és érdemi közösségséget még hozzátartozók közt sem ismerő, a családot is felbontó, sőt a szülőktől történő válást lelkesen gyakorló atomizáltságával találkoztam. Az 1980-as évek végén pedig az amerikai Yale társadalma az utcai védtelenség és kiszolgáltatottság, egyszerűen a közbiztonsághiány csim-

⁴⁸ Franciaországban ez 1810-ben, Németországban 1877-ben következett be. SCHLUCHTER, Wolfgang: *The Rise of Western Rationalism: Max Weber's Developmental History*. Transl. ROTH, Guenther, Los Angeles, University of California Press 1981, 82–138.; főként BERGHOLTZ, Gunnar: *Ratio et Auctoritas: A Comparative Study of the Significance of Reasoned Decisions with Special Reference to Civil Cases = Scandinavian Studies in Law*, 1989, 33., 11–48.

⁴⁹ POUND, Roscoe: *The Idea of Authority = Jubilee Law Lectures, 1889–1939. School of Law, The Catholic University of America*. Washington, D.C., Catholic University of America Press, 1939, 26–36., 34., 35. skk.; LÉVY-ULLMANN, Henri: *Books of Authority = Uő: English Legal Tradition. Its Sources and History*. London, Macmillan, 1935, 127–168.

⁵⁰ Ami az angol–amerikai jogban „a külföldi, tehát nem kötelező forrá-

sok kiterjedt alkalmazását” jelenti. GLENN, H. Patrick: *Persuasive Authority = McGill Law Journal*, 1987, 2., 261–298., 261. (Abstract)

⁵¹ PIRIE, Fernanda: *Ideals, Tradition, and Authority = Uő: The Anthropology of Law*. Oxford, Oxford University Press, 2013, 106–130., különösen 117., 126., 129.

⁵² BENTHAM: *i. m.* (1952), 17–42., 26–29., 34–42.

⁵³ KISS Gábor: *A tekintély ellen = Új Látóhatár*, 1969, 6. sz., 505–512., 507.

⁵⁴ HALL, Jerome: *Authority = Uő: Studies in Jurisprudence and Criminal Theory*. New York, Oceana Publications, 1958, 95–102., 102.

⁵⁵ Hasonló megközelítésben lásd VARGA Csaba: *Politikai filozófia – konzervatívizmus – mindennapi cselekvés = Ünnepi tanulmányok a 80 éves Tamás András tiszteletére. Semper ad perfectum*. Szerk. PERES Zsuzsanna, PÁL Gábor, Bp., Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021, 717–727.

borasszójával riasztott. S bár alig volt ellenpélda, ám mégis: Tokió például mintha sűrűsége minden lakosát védelmébe vonta volna, sőt a bűnözést is gyakorlatilag láthatatlanná tette közösségi éthoszával, amelyben élt még a szegény lehetséges (bár Nyugaton erősen kipusztult) élménye. Az orosz vidék nagyvárosai nemcsak egyszerű életükkel tűntek ki, de kifejezetten emberszerű barátságosságban részesítették. Távol-Keleten, hihetetlen zsúfoltsága ellenére a tajvani fővárosban makulátlan udvariassággal és a személy tiszteletével találkoztam, míg a Népi Kína fővárosa mérhetetlen tömegnyüzsgése ellenére biztonságosságot garantált. Braziliában éreztem a vágyat eredendő katolicizmusuk megélésére, amiből valóságként, hogy megoldatlan feszítő nyomorukkal szembesülhessenek, mégis a XX. század baloldali forradalmiságára kényszerülést. Mindezek felidézése közben tudjuk, hogy hatalmas társadalmi tablókat aligha adnak a részletekre magyarázó erejű képet, mint ahogyan merő benyomások sem. Mindazonáltal – és ez is az 1970-es évektől máig tartó élményszerzés része volt – a hagyományos tekintélyek porladása mindenütt a társadalom atomizálódásával karöltve zajlott; akkor is, ha eközben Párizs Latin negyedében mindenki, akit jelenének és jövőjének a kulcsa érdekelt, még messze éjfél után is az ottani fényes könyvesboltok rengetegében a polcokról marxizmust olvasott.

Amint kutatóként országunkból keletre, majd nyugatra ki tudtam szakadni, magam körül úgyszólván mindig a történelem dübörgését éreztem. Szerettem volna ezekről sejtéseimet megírni, de a Magyar Tudományos Akadémia hivatalosaiként számunkra bármiféle nyilvános – például publicisztikai – tűnődés ekkoriban tiltott műfaj volt, és ugyanakkor tényleg lepusztuló jövőnket sejtető, akkor döbbenetes ausztráliai élményeimet hosszas utánjárás ellenére, úgyszólván véletlen szerencsével egyetlen hazai fórum vállalta csupán fel.⁵⁶

Kormányzati politikánk része ma egy egyszerre elhatározott és óvatos, diplomáciai és külgazdasági síkon kezelt keleti nyitás. Érdekes arra itt és most emlékezni, hogy amikor a kommunizmus összeomlásakor magunk még meglehetősen felkészületlenül, de már felvetődő szükségből az első szabadon választott miniszterelnök tanácsadó testületében mindazonáltal geostratégia-szerű dimenziókban szintén gondolkodni kényszerültünk, a fenti és ha-

sonló benyomások birtokában magam is egyfajta revelációként éreztem, hogy – magunk előtt Európa három történelmi régiójának nálunk már klasszikussá vált sémájával⁵⁷ – a keleti Kárpátok túllejtőjétől Japánig terjedően⁵⁸ olyan térséggel találkozhatunk, ahol a hagyomány s vele a tekintély iránti érzék még nem veszett ki, következőképpen ahol táplálható még a közösségiség, egy societas történelmi újraéledésének reménye.

Ami viszont mára a Nyugat kultúrájában bekövetkezett, az bekövetkezett. A végpontokat még nem látjuk, de évezredek közösen érlelt igazodási pontjaink – értékek, eszmények, készségek, maga az emberség – önkéntes atlanti és nyugat-európai feladását igen. S helyükben napról napra lázas delíriumban kiötlött tekintélykínálatoknak úgyszólván a semmiből, a semmi igénytelenségéből előrángatott tömegét és agresszív eluralkodását.

Eszmetörténetünk távolról sem csak a dicsőségről szól. A legkorábbi időktől máig érzékelhettük egyebek közt abszolutizmusra törő világvallások, feltétlenséget igénylő uralkodási formák önnön axiómáikba rugalmatlanul bukó gyengeségét is. A tekintély azonban sohasem önmagáért van. Alapesetben – és ez a kívánatos – értéktöbblet-hordozás racionalizálja. Alakulása, finomodása így önmagában természetes jelenség, ami hosszabb távon természetszerűleg nemcsak változásokkal, de korábban bevett formák meghaladásával is járhat. Az nem mindegy csupán, hogy ki és miféle gondolat vagy éppen indulat áll emögött. Mert amennyiben társadalmi lehetőségeinkben valóban oly elterjedt és szükséges irányító, a tömegükben elvileg szabad személyes választásainkat mindazonáltal bizonyos irányokba nem sikertelenül terelő civilizáló eszközünk a tekintély, úgy óvnunk kell a divatszűrűségtől, a tetszés szerinti alakítgatástól, bárminemű rángatástól.

Joghallgatóink a közigazgatás kapcsán korán megtanulják, mennyire más dolog egy kis lélekvesztő irányítgatása, leggyorsabb mozdulatokra is azonnal reagálva, és egy hatalmas óceánjáró kormányzása, amely nyomasztó tömegében nem irányítható másként, mint kormánylapát, sebesség és hasonlók végtelenül lassú és finom változtatása révén. Mert – és ez talán a legfőbb tanulság a tekintély kérdésében is – a legszükségesebbnél nagyobb bármiféle kormánymozdulat már befolyásolhatatlanná váló egyensúlyvesztéssel, katasztrófa ellenállhatatlan közelségével járhat.

⁵⁶ Amely igényes, sikeres évtizedei után végét járó hetilap volt, amit a korábban még lázadó író Fekete Sándor szerkeszthetett. VARGA Csaba: *Szerencsés társadalom? I–II. = Új Tükör*, 1988, 29. sz., 42.; 30. sz., 42. Ilyen típusú tűnődésnek – a riasztó brazil tapasztalatról – később is csak évtizedekkel később, egyetlen alkalommal és ismételtelen véletlen szerencsével tudtam nyilvánosságot biztosítani. Vö. VARGA Csaba: *Dél keresztye alatt (Úti tűnődés sorsunkról – a közös múltból s jövőről) = Hítel*, 2009, 12. sz., 69–76.

⁵⁷ SZÚCS Jenő: *Vázlat Európa három történelmi régiójáról*. Bp., Magvető, 1982, 136.

⁵⁸ Addigra már szakmailag erős kapcsolatrendszerem épült ki Japánban, és egyfajta romantizáló háttérrel mindehhez még ausztráliai vendég-professzorkodásomkor megnyerően felkínált barátsága is biztosított. https://hu.wikipedia.org/wiki/Kazár_Lajos. Mai reflexióként vö. SCHMIDT Mária: *Attila: a miénk! – Türk idők = Látószög*. SCHMIDT Mária *blogja*, 2023. december 27. <https://latoszogblog.hu/aktualis/attila-a-mienk-turk-idok/>